

Rankraščinio teisės terminų žodyno (1920 m.) lietuviški dvižodžiai terminai

ALVYDAS UMBRASAS

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: terminijos istorija, terminografija, teisės terminai, terminų žodynas, dvižodžiai terminai, rankraštis

1 919–1920 m. Teisingumo ministerijoje parengtas rankraščinis rusų–lietuvių kalbų *Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynelio projektas* (pagrindinis rengėjas, tikėtina, buvo Konstantinas Jablonskis) yra moksliskai įdomus teisės terminijos ir terminografijos istorijos objektas. Kaip žinoma, žodynas (pagal apimtį jį galima vadinti ne žodyneliu) nebuvo išleistas, tačiau išliko ne viena rankraščio kopija. Nors projektas nebuvo baigtas rengti, turėjo terminografinių trūkumų (kalbant apie trūkumus, reikia turėti omenyje, kad iki to meto Lietuvoje tebuvo išleisti keli terminų žodynai, nebuvo tokių žodynų rengimo patirties), galimas daiktas, kai kurie asmenys juo anuomet naudojosi. Žodynas palyginti nemažas – 120 puslapių, kuriuose pateikta per 4000 rusiškų terminų ir kitų leksinių ar sintaksinių vienetų. Tik nedidelė jų dalis (netoli 300) neišversta į lietuvių kalbą. Kadangi dažnai teiktas ne vienas lietuviškas atitikmuo (reikšmės, sinonimai), iš viso lietuviškų atitikmenų yra apie 5900 (dalis jų skirtinguose straipsniuose sutampa). Plačiau apie šį rankraščinį žodyną, jo sandarą rašoma *Terminologijos* 18-ame numeryje paskelbtame straipsnyje (žr. Umbrasas 2011). Jame daugiausia aptariami terminografiniai dalykai, šį kartą ketinama smulkiau panagrinėti žodyne pateiktų lietuviškų terminų raišką. Apsiribojama dvižodžiais terminais, į analizę taip pat įtraukiami ir kiti, terminais paprastai nelaikomi, dvižodžiai junginiai (jau pats rankraščio pavadinimas rodo, kad tai nėra vien terminų žodynas). Daugiausia orientuojamasi į formos aspektą, tačiau sinonimijos klausimai paliekami kitiems tyrimams.

Žodyno terminų straipsniuose pasikartojantys dėmenys dažnai praleidžiami, tad analizuojant duomenis laikoma, kad, pavyzdžiui, į straipsnius *вводъ во владѣнїе – turėtojo įvedybos, įvadai, turto įvedybos, įvadai* (7¹), *негодныйя средства – netikę, netinkami įrankiai, premonės*² (49) įeina lietuviški terminai *turėtojo įvedybos, turėtojo įvadai, turto įvedybos, turto įvadai* ir *netikę įrankiai, netinkami įrankiai, netikusios premonės, netinkamos premonės*. Kai žodis apskliaustas, laikoma, kad straipsnyje yra ilgasis ir trumpasis atitikmenų variantai, pavyzdžiui, iš straipsnio *разсрочка – (išmokėjimo) išskirstymas, išskaidymas, paskirstymas terminais* (90) išskiriami 6 terminai *išskirstymas, išskaidymas, paskirstymas terminais, išmokėjimo išskirstymas, išmokėjimo išskaidymas, išmokėjimo paskirstymas terminais*. Iš jų tyrimui imami dvižodžiai *išmokėjimo išskirstymas, išmokėjimo išskaidymas, paskirstymas terminais* (taip suskaidytų straipsnių yra tik keliolika; apskliaustus žodžius kartais galima būtų laikyti aiškinamaisiais, tačiau kadangi nėra aiškios ribos tarp fakultatyvių ir aiškinamųjų termino žodžių, pastarieji neskirti). Tais atvejais, kai apskliausta žodžio dalis (priešdėlis, sangražos dalelytė), nuspręsta variantų neskaičiuoti kaip atskirų vienetų, t. y. laikoma, kad, pavyzdžiui, straipsnyje *покрыть расходы – iš(si)mokėti, at(si)lyginti išlaidas* (73) yra du terminai *iš(si)mokėti išlaidas, at(si)lyginti išlaidas*.

Iš viso nagrinėjamame žodyne pateikta 1816 lietuviškų dvižodžių junginių, iš kurių daiktavardinių junginių yra 1494 (skirtinguose straipsniuose pateiktus tuos pačius lietuviškus junginius skaičiuojant kaip atskirus vienetus). Pusšimtis rusiškų terminų žodyne pakartoti skirtingose vietose, tad yra ir pasikartojančių lietuviškų terminų (tiesa, kartojamų rusiškų terminų straipsniuose lietuviški atitikmenys dažnai nesutampa; plačiau žr. Umbrasas 2011: 131–133), pvz.: *amžinas turėjimas (вѣчное владѣнїе, 9, 16), atskira nuomonė (особое мнѣнїе, 44, 60), ieškomasis skelbimas (публикація о сыскѣ, 88, 108), piktam vartoti (употреблять во зло, 30, 113), sugriauti prieštaravimus (опровергать возраженїе, 11, 59)*. Dažniau tas pats lietuviškas atitikmuo pateikiamas ne prie vienetų, o prie skirtingų rusiškų terminų (paprastai tai ryšiais nesusieti rusiški sinonimai ar bent labai artimos reikšmės terminai), pvz.: *atmesti ieškojimą (отказывать въ искѣ, 61; отклонять искѣ, 61), baudžiamosios priemonės (мѣры взыскаїя, 8; мѣры наказанїя, 44), bylos eiga (движенїе дѣла, 19; ходъ дѣла, 117), eiti pareigas (занимать должностъ, 27; исполнять обязанностї, 34), įkaito laikytojas*

¹ Prie terminų nurodomas žodyno rankraščio puslapis ar puslapiai (jei terminas pateiktas ne vieną kartą).

² Klaida, turėtų būti *priemonės* (kitose vietose rašoma gerai).

(закладодержатель, 26; залогодержатель, 27), išlaidų sąmata (расходная смета, 92; смета расходов, 100), išgodyti kaltybę (изобличать, 32; уличать, 112), melagingas parodymas (ложное показание, 41; лжесвидѣтельство, 41), raštininkis kūdikis (дитя, рожденное вне брака, 6; внебрачный ребенок, 10), posėdžių salė (заль засѣданій, 27; присутственная зала, 84), raštų rašymas (дѣлопроизводство, 23; письмоводство, 67), teisėjų pilnoma (составъ судей, 103; судейское присутствие, 106), vietos gyventojas (мѣстный житель, 44; туземець, 109). Skirtinguose straipsniuose po du kartus pakartoti 83 lietuviški dvižodžiai junginiai (iš jų 68 daiktavardiniai). Žodyne 5 junginiai pakartoti po tris kartus: *buļų darymas* (производство, 86; производство дѣль, 86; процессъ, 88), *dalininkų bendrovė* (долевое товарищество, 21; товарищество на паяхъ, 64, 108), *firmos bendrovė* (товарищество на вѣрть, 16, 108; командитное товарищество, 37), *kyšių ėmimas* (взятчиичество, 8; лихоимство, 41; мздоимство, 43), *nekilnojamas turtas* (имѣние, 32; недвижимость, 49; недвижимое имущество, 49). Taigi atmetus pasikartojimus galima sakyti, kad iš viso žodyne yra 1723 lietuviški dvižodžiai junginiai (iš jų daiktavardinių – 1416). Raiškos variantai skaičiuojami kaip atskiri vienetai, taip pat atskirais laikomi keli skaičiumi besiskiriantys terminai: *kredito bilieta s* (ассигнація, 2) plg. *kredito bilieta i* (кредитные билеты, 39), *servituto teisė* (право участія частного, 115) plg. *servitutu teisė* (право угодій въ чужихъ имуществахъ, 111), *šventenybės įžeidimas* (оскорбление святыни, 59) plg. *šventenybių įžeidimas* (священныя изображенія, 97), *teisės vaikas* (законнорожденный, 26) plg. *teisės vaikai* (законныя дѣти, 26).

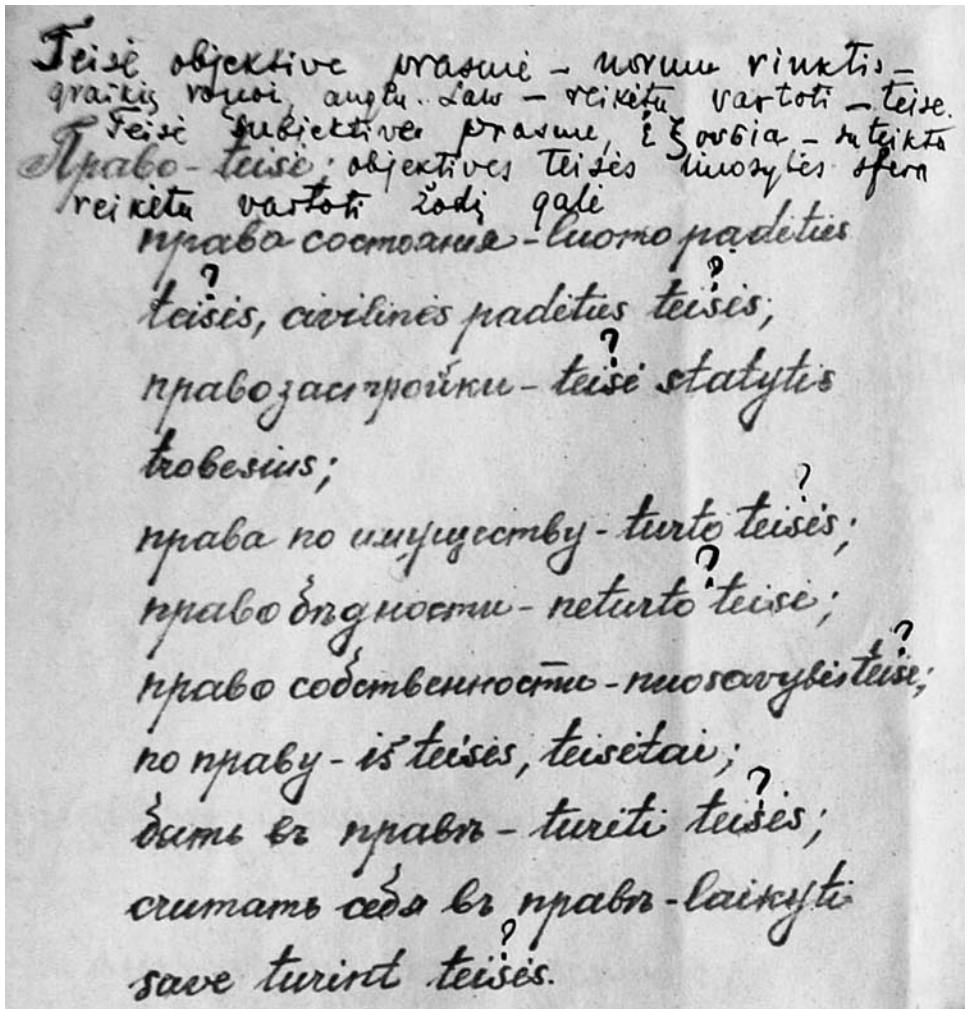
DAIKTAVARDINIAI JUNGINIAI

Kaip ir galima būtų tikėtis iš terminų žodyno, didžiąją dalį jame pateiktų lietuviškų dvižodžių junginių sudaro daiktavardiniai junginiai. Nors dėl kai kurių šių junginių terminiškumo ar priskyrimo prie teisės srities galima abejoti, čia neturėta tikslo atskirti terminus nuo ne terminų. Į medžiagą žiūrima kaip į visumą, daugiausia paisant raiškos dalykų. Srities žodyne pateiktus daiktavardinius junginius iš esmės galima laikyti tiriamo meto terminais.

Norint atskleisti žodyno terminų raiškos įvairovę, tikslinga apžvelgti **terminus sudarančių dėmenų įvairovę**. Kaip minėta, skirtingų lietuviškų dvižodžių terminų žodyne pateikta 1416, tačiau juos sudarantys dėmenys pasikartoja. Tyrimo tikslu buvo sudaryti lizdinis ir abėcėlinis lietuviškų dvižodžių terminų sąrašai (primintina, kad žodynas yra rusų–

lietuvių kalbą, taigi lizdai apversti ir suskaidyti), kurie leido įvertinti dėmenų įvairovę. Paaiškėjo, kad terminų **pagrindiniais dėmenimis** eina apie 600 žodžių. Daugiausia esama su žodžiu *raštas* (-ai) sudarytų terminų – iš viso 41: *aiškinamasis raštas* (объяснительная записка, 28), *atleidžiamasis raštas* (разрешительная статья, 90), *atsakomas raštas* (ответная бумага, 61), *bajorystės raštai* (дворянская грамота, 18), *dalybinis raštas* (раздельная запись (актовъ), 90), *dalybų raštas* (раздельная запись (актовъ), 90), *dovanojamasis raštas* (дарственный актъ, дарственная запись, 19; жалованная грамота, 24), *dovanų raštas* (дарственный актъ, дарственная запись, 19), *draudžiamasis raštas* (обезпечительный листъ, 53), *gaunamasis raštas* (входящая бумага, 13), *ginamas raštas* (охранный листъ, 63), *ginčo raštai* (состязательныя бумаги, 103), *įdraudžiamasis raštas* (запретительная статья, 28), *įgyjamasis raštas* (данная, 18), *įkaitinis raštas* (закладной листъ, 25), *įkeičiamasis raštas* (заказная крѣпость, 25), *indėlinis raštas* (фундушевая запись, 116), *išdėstomasis raštas* (докладная записка, 20), *(iš)leidžiamasis raštas* (исходящая бумага, 34), *išskiriamasis raštas* (отдельная запись, 61; отводная запись, 60), *įvedybinis raštas* (вводный листъ, 7), *įvedybų raštas* (вводный листъ, 7), *įvesdinamas raštas* (вводный листъ, 7), *kilimo raštas* (родословная, 93), *laiduojamasis raštas* (поручная запись, 75; обезпечительный листъ, 53), *leidimo raštas* (дозволительная запись, 20), *leidžiamasis raštas* (разрешительная бумага, 90; дозволительная запись, 20), *pasikliaujamas raštas* (вѣрющее письмо, 16), *paskolos raštas* (заемное письмо, 25), *pirklybinis raštas* (торговый листъ, 109), *pranešamasis raštas* (докладная записка, 20, 28), *prekybos raštas* (торговый листъ, 109), *prisaikos³ raštas* (присяжный листъ, 85), *privilejaus raštas* (уставная грамота, 114), *saugojamas raštas* (охранный листъ, 63), *savybinis raštas* (частный актъ, 118), *skolinamasis raštas* (заемное письмо, 25), *steigiamasis raštas* (уставная грамота, 114), *tarnaujamas raštas* (формулярный списокъ, формуляръ, 116), *tarnybos raštas* (формулярный списокъ, формуляръ, 116), *vykdomasis raštas* (исполнительный листъ, 33). *Rašto rūšių* čia pateikta kelis kartus daugiau nei pirmajame spausdintame teisės terminų žodyne, kuris išėjo 1954 m. (TŽ). Kaip matyti, tai daugiausia rusišku terminų *актъ, бумага, грамота, записка, запись, крѣпость, листъ, письмо, списокъ, статья* rūšys. Dalis lietuviškų terminų yra sinonimiški.

³ Turėtų būti *priesaikos* (kitose vietose rašoma gerai).

Antras pagal dažnumą dvižodžių terminų pagrindinis dėmuo – *teisė* (–ės). Iš viso yra 28 terminai: *atstojamoji teisė* (право представлення, 80), *atstojimo teisė* (право представлення, 80), *autorias teisė* (авторское право, 1), *čyžės teisė* (чиншее право, 118), *daiktinė teisė* (вещное право, 8), *daikto teisė* (вещное право, 8), *išperkamoji teisė* (выкупное право, 14), *uratingos teisės* (особенныя права, 60), *matymo teisė* (право вида, 9), *neišgalėjimo teisė* (право бждности, 7), *neturto teisė* (право бждности, 7, 78), *nuosavybės teisė* (право собственности, 78), *pragočio teisė* (обычное право, 56), *paveldėjimo teisė* (наслждственное право, 48), *pilietybės teisė* (право

гражданства, 18), *reginio teisė* (право вида, 9), *reikštinė teisė* (положительное право, 74), *reiškiamoji teisė* (положительное право, 74), *renkamoji teisė* (выборное право, 13), *rinkimų teisė* (выборное право, 13), *savybinė teisė* (частное право, 118), *servituto teisė* (право участия частного, 115), *servitutų teisė* (право угодий въ чужихъ имуцествахъ, 111), *šeimos teisė* (семейное право, 97), *tako teisė* (право прохода, 88), *teisė išpirkti* (выкупное право, 14), *turto teisės* (права по имуцеству, 78), *valstybinė teisė* (государственное право, 17). Terminai teikiami įvairiuose žodyno lizduose. Termino *teisė* (право) lizdas yra palyginti nedidelis, jame įrašyta ir junginių, kurie nėra *teisės* rūšiniai terminai (žr. 1 pav.; komentaras lizdo viršuje ir klaustukai rankraštyje įrašyti kito asmens).

Beje, daugiau dėmenų turinčių terminų, reiškiančių *teisės* rūšis, žodyne nėra daug, tik 8: *atlyginimo reikalaujamoji teisė* (право обратного требованія, 55), *civilinės padėties teisės* (права состоянія, 78, 103), *gyvulių girdymo teisė* (право водопоя, 10), *luoto padėties teisės* (права состоянія, 78), *teisė statyti(s) namus* (право застройки, 29), *teisė statyti trobesius* (право застройки, 78), *teisė girdyti gyvulius* (право водопоя, 10), *užilginamoji turėjimo teisė* (право давностного владѣнія, 18).

Kiek mažiau yra terminų su dėmeniu *mokesnis* (-iai) – 24. Tai trečias pagal dažnumą dvižodžių terminų pagrindinis dėmuo. Jis daugiausia atitinka rusiškus terminus *налогъ, обложение, плата, подать, пошлина, сборъ*: *aktinis mokesnis* (актовая пошлина, 1), *akto mokesnis* (актовая пошлина, 1), *bylos mokesnis* (судебная пошлина, 106), *butų mokesnis* (квартирный налогъ, 36), *dalies mokesnis* (частичная плата, 117), *ieškinių mokesniai* (исковья пошлины, 33), *(iš)kasinių mokesnis* (горная подать, 17), *išskirstomas mokesnis* (раскладочный сборъ, 91), *įvirtinamasis mokesnis* (крѣпостная пошлина, 40), *įvirtinimo mokesnis* (крѣпостная пошлина, 40), *kalnų mokesnis* (горная подать, 17), *mokesniai savivaldybei* (земское обложение, 30), *tuito mokesnis* (таможенный сборъ, 95), *netokėtas mokesnis* (недоимка, 49), *netiesioginis mokesnis* (коственный налогъ, 39), *relno mokesnis* (подходный налогъ, 71), *savivaldybės mokesniai* (земское обложение, 30), *skiriamasis mokesnis* (окладной сборъ, 57), *tarpininkavimo mokesnis* (коммиссионный, 37), *tiesioginis mokesnis* (прямой налогъ, 88), *vartojimo mokesnis* (налогъ на потребление, 77), *verslo mokesnis* (промысловый налогъ, 87), *žemės mokesnis* (поземельный налогъ, 72), *žutinis mokesnis* (гербовый сборъ, 16). Kaip matyti, nesistengta skirtingų rusiškų terminų versti skirtingai, atsižvelgiant į sąvokų esmę parinktas vienodas lietuviškas terminų pagrindinis dėmuo.

Be minėtų trijų dažniausių pagrindinių dėmenų, žodyne dar yra 11 dėmenų, su kuriais sudaryta po daugiau kaip 10 junginių (skliaustuose nurodomas junginių skaičius): *aktas (-ai)* (22), *turtas* (16), *dalykas (-ai)* (15), *darbas (-ai)* (15), *pinigas (-ai)* (15), *teismas (-ai)* (15), *knygos* (14), *turėjimas* (14), *terminas* (13), *byla (-os)* (12), *sutartis* (12). Su šiais 14 dėmenų iš viso sudaryti 256 terminai.

Pagal junginių gausumą dar galima išskirti šiuos pagrindiniais dėmenimis einančius žodžius (paprastai gimininius terminus; eilutės pradžioje nurodomas junginių su dėmeniu skaičius):

10: *įrašas, įstatymas (-ai), nusikaltimas;*

9: *bendrovė, įžeidimas, kalėjimas, laikas;*

8: *bilietas (-ai), daiktas (-ai), kaina, priemonė (-ės), sandora, sąrašas, žaizda;*

7: *tarnyba, vekselis, vieta;*

6: *aprašas, įstaiga (-os), išmokesnis, išrodymas (-ai), kambarys, kelias, lapas, muitas, namas (-ai), pareiga, pasižadėjimas, posėdis, prievaizdas, prievolė, rinkliava, vaikas (-ai), valdininkas (-ai), žemė;*

5: *ančdelis, atsakomybė, esmė, kantora, laiškas, raštelis (-iai), skundas, šalis, tardymas, užilginimas, ženklas (-as), žyminy (-iai), žmogus (-nės);*

4: *apžiūra, atėmimas, bausmė, dalyvis, darbininkas, darymas, davėjas, diena, dokumentas, gyvulys (-iai), ieškojimas, įkaitas, ištyrimas (-ai), kasa, kvitas, laikytojas, metai, naudojimas, nuoma, padalinimas, padėtis, perleidimas, reikalas, sąjunga, siena, sklypas, sprendimas, sritis, sudėtis, taryba, teisėjas, teisimas, turėtojas, valdyba, varžytynės;*

3: *advokatas, atleidimas, draugija, eilė, giminietis (-iai), ginčas, gyventojas, globėjas, įrankis (-iai), kliedas, kūdikis, laidavimas, miškas, nusprendimas, padėjėjas, pagrindas, pamišimas, panaikinimas, paraiška (-os), pardavimas, pareiškimas, pasirašymas, paskyrimas, pažymys (-iai), perdavimas, peržengimas, popieris (-iai), priežastis, prižiūrėtojas, procesas, reikalavimas, santvarka, sąskaita, skyrius, sukimas, takas, vadas, valdymas, valdytojas, veiktas, žurnalas.*

Su šiais 124 dėmenimis (su kurių kiekvienu yra nuo 3 iki 10 dvižodžių terminų), iš viso sudaryta 579 terminai. Kartu visi minėti terminai, su kurių pagrindiniais dėmenimis yra nuo 3 iki 41 junginių, sudaro apie 59 % žodyno dvižodžių lietuviškų terminų (t. y. 835). Vadinasi 41 % terminų pagrindiniai dėmenys yra saviti – su jais sudaryta tik po 1–2 junginius.

Iš turimos medžiagos matyti, kad terminų **šalutiniai dėmenys** yra kiek įvairesni už pagrindinius – skirtingų dėmenų yra apie 800 (į giminę, skaičių

ir įvardžiutinę ar neįvardžiutinę formą šiuo atveju neatsižvelgiama, t. y. laikoma, kad tai tas pats dėmuo). Pats dažniausias šalutinis dėmuo – *bylos* (-ų). Su juo sudaryta 20 terminų: *bylos atnaujinimas* (возобновление дѣла, 11), *bylos baigimas* (прекращение дѣла, 81), *bylos dalyvis* (тяжущийся, 110), *bylos eiga* (движение дѣла, 19; ходъ дѣла, 117), *bylos išdėstymas* (докладъ дѣла, 20), *bylos išėitis* (исходъ дѣла, 34), *bylos kėlėja* (истица, 34), *bylos kėlėjas* (истецъ, 34), *bylos klausymas* (слушание дѣла, 99), *bylos tokesnis* (судебная пошлина, 106), *bylos nagrinėjimas* (разбирательство, разборъ дѣла, 89; слушание дѣла, 99), *bylos nutarinimas* (прекращение дѣла, 81), *bylos padalinimas* (раздѣление дѣла, 89), *bylos perkėlimas* (перенесение дѣла, 66), *bylos teisimas* (слушание дѣла, 99), *bylos vedimas* (ведение дѣла, 7), *bylos žiūrėjimas* (хождение по дѣлу, 117), *bylų darymas* (производство, 86; производство дѣлъ, 86; процессъ, 88), *bylų leistrai* (настольный реестръ, 48), *bylų teisė* (настольный реестръ, 48).

Antras ir trečias pagal dažnumą yra dėmenys *teismo* (17 terminų) ir *teisės* (-ių) (15 terminų): *teismo bylojimas* (судоговорение, 106), *teismo įsakas* (судебный приказъ, 83), *teismo įstaigos* (судебныя установления, 106), *teismo kambarys* (судебная камера, 35), *teismo klaida* (судебная ошибка, 106), *teismo neteisūngumas* (неправосудіе, 51), *teismo (nu)sprendimas* (приговоръ суда, 82), *teismo nutarimas* (опредѣление суда, 58), *teismo parikimas* (судебная ошибка, 106), *teismo pristovas* (судебный приставъ, 84), *teismo procesas* (судопроизводство, 106), *teismo sritis* (судебная часть, 118), *teismo tardymas* (судебное слѣдствие, 106), *teismo tardytojas* (судебный слѣдователь, 99), *teismo vaduva* (судебное вѣдомство, 15), *teismo valdžia* (судебное вѣдомство, 15), *teismo vykdytojas* (судебный приставъ, 84); *teisės apriėjimas* (ограничение права, 56), *teisės įpėdinis* (законный наследникъ, 26; правопреемникъ, 78), *teisės mokslas* (правовѣдѣние, 78; юрисфуденцїя⁴, 120), *teisės pagrindas* (правооснование, 78), *teisės papėdininkas* (правопреемникъ, 78), *teisės pareiškimas* (притязание, 85), *teisės ratarėjas* (юрисконсультъ, 120), *teisės peržengimas* (правонарушение, 78), *teisės pirmatakas* (правопредшественникъ, 78), *teisės tėvas* (законный отецъ, 26), *teisės vaikai* (законныя дѣти, 26), *teisės vaikas* (законнорожденный, 26), *teisių atėtimas* (лишение правъ, 41), *teisių nustoјimas* (лишение правъ, 41), *teisių perleidimas* (переказъ правъ, 66).

⁴ Turėtų būti юриспруденцїя.

Po daugiau kaip 10 junginių sudaryta su šalutiniais dėmenimis *turto* (14), *įstatymo* (-ų) (13) ir *darbo* (-ų) (12). Su šešiais dažniausiais dėmenimis iš viso yra 91 terminas. Dar pagal gausumą galima išskirti šiuos šalutinius dėmenis (pradžioje nurodomas junginių su dėmeniu skaičius):

10: *raštinės, valstybės, žemės*;

9: *akto, bendras(is), visuomenės*;

8: *nusikaltimo* (-ų);

7: *miško* (-ų), *skolos, tarnybos* (-ų);

6: *civilinis, įkaitinis, įtvirtinamasis, miesto, palikimo, pinigų* (-ų), *reiškėjų*;

5: *asmens, ieškojimo* (-ų), *ipotekos, įstatyminis, kaltinamasis, melagingas, mokesnio* (-ių), *posėdžio* (-ių), *rinkimų, skolinamasis, tardymo, termino* (-ų), *testamento, tikrasis, vekselio, vietos*;

4: *apdraudžiamasis, atskiras(is), balsų, baudžiamasis, baudsmės, buto* (-ų), *didysis, esamasis, gaisrininkų, garbės, įkaito, inventoriaus, išlaidų, kaimo, kalėjimo, laivo* (-ų), *matavimo, medžioklinis, netikras, nutarimo, pagrindinis, paskolos* (-ų), *pašto, perkamasis, priesaikos, proto, renkamasis, slaptas(is), steigiamas(is), šventenybės* (-ių), *teisėjo* (-ų), *valdžios, vedybos, žinios* (-ių), *žmonių*;

3: *akčyzės, apelecinis, archyve*⁵, *atsakomas(is), atviras, baigiamasis, die-ninis, dirbamas, dovanos* (-ų), *draustinis, ežio* (-ių), *gyvenamasis, grįžtamasis, ieškomasis, įgyjamas(is), išrodymo, ypatingas, kaltybės, kasinių, klau-simų, kredito, kūno, laiko, laikomasis, mokamasis, naikinamasis, namų, negalutinis, negyvėlio, nenustatytas, netiesioginis, netinkamas, nuolatinis, nusikalstamas(is), pajamų, pelno, piktadarių, prekybinis, prekybos, raštų, raugiamasis, sandoros, saugojamas(is), savybinis, skundo* (-ų), *smulkus(is), šeimos, termininis, tiesioginis, tiesos, tyčios, turėtojo, vaisiaus* (-ių), *vandens, verslo, viešas, vyriausiasis, žmonos, žodžiu*.

Šalutinių dėmenų, kurie žodyno dvižodžiuose terminuose pasikartoja nuo 3 iki 10 kartų, iš viso yra 127, o terminų su jais – 525. Priskaičiavus iš pradžių minėtus dažniausius dėmenis, matyti, kad žodyne dažniausiai pasikartoja 133 šalutiniai dėmenys, su jais sudaryta 616 terminų, t. y. apie 44 % dvižodžių terminų. Kartu tai rodo, kad apie 56 % terminų šalutiniai dėmenys yra saviti, pasikartoja terminuose tik 1–2 kartus. Palyginus žodyno terminų pagrindinių ir šalutinių dėmenų dažnumą matyti atvirkštinis proporcingumas: terminų su pasikartojančiais ir nepasikartojančiais

⁵ Turėtų būti *archyve*, bet žodyne kažkodėl vietininkas dažnai rašomas su *-é*.

(ar beveik nepasikartojančiais) pagrindiniais dėmenimis santykis yra atitinkamai 59 % ir 41 %, o su tokiais šalutiniais dėmenimis atitinkamai – 44 % ir 56 %. Gausesnę šalutinių dėmenų įvairovę greičiausiai lemia didesnės šių dėmenų raiškos galimybės. Be to, dvižodžių terminų sinonimai paprastai skiriasi kaip tik šalutiniais, o ne pagrindiniais dėmenimis.

Daugiausia žodyne yra **valdomąjį pažyminį** turinčių dvižodžių terminų – 757. Būdingiausias **kilmininko** valdymas, tokių terminų yra net 713, pvz.: *a k č y ž ė s p r i e ž i ū r a* (акцизный надзорь, 1), *a s t e n s t i k r u m a s* (самоличность, 95), *b a n k o l a i k y k l a* (кладовая банка, 36), *b u t o n i o m a* (наемъ квартиры, 46), *d a l i e s p a s k y r i m a s* (выдѣль, 14), *d o v a n o s a t š a u k i m a s* (поворотъ дара, 69), *g a l o p a d a r y m a s* (убійство, 110), *g a r b ė s v a r d a s* (почетное званіе, 77), *g u v y b ė s a t ė m i m a s* (лишение жизни, 41), *į d r a u d i m ū k n y g o s* (запретительныя книги, 28), *i p o t e k o s į s t a i g a* (ипотечное учреждение, 116), *i š r o d y m o i š t i k r i n i m a s* (повѣрка доказательства, 69), *i š s i g i m ė l i ū t o k s l a s* (изувѣрное ученіе, 32), *k a i m t o b e n d r u o m e n ė* (сельское общество, 55), *k i r t i m o s e r v i t u t a s* (сервитутъ рубки, 94), *l a i m ė s s a n d o r a* (рисковой договоръ, 93), *l a i s v ė s a t ė m i m a s* (лишение свободы, 41), *m a ž t e n ū p i r k l y b a* (мелочный торгъ, 43), *m e r g i n o s n e l i e č i a t y b ė* (цѣломудріе, 117), *m i e s t o r i n k l i a v a* (городской сборъ, 95), *m i l i c i j o s p r i e ž i ū r a* (надзоръ милиціи, 45), *n a t u r o s p a r e i g a* (натуральная повинность, 48), *n e s i š a l i n i m o p a s i r a š y m a s* (подписка о явкѣ, 71), *n u s i k a l t i m o s u d ė t i s* (составъ преступленія, 103), *p a l i c i j o s v a l d i n i n k a i* (чины полиціи, 118), *p a s i e n i o g u o ž a s* (пограничная черта, 118), *p e l n o a p č d ė l i s* (подходный налогъ, 71), *p i k t a d a r i ū s a j u n g a* (преступное сообщество, 81), *p i r k l y b o s k o d e k s a s* (торговый кодексъ, 109), *p r i e s a i k o s p e r ž e n g i m a s* (клятвенное преступленіе, 36), *r a š t i n ė s v a l d i n i n k a s* (канцелярскій чиновникъ, 35), *r i n k i m ū b ū d a s* (порядокъ выборовъ, 75), *s a n d o r o s d a l y k a s* (предметъ договора, 79), *s k a r d i n i ū r i n k l i a v a* (сборъ кружечный, 95), *s m u r t o v e i k s m a s* (насильственное дѣйствіе, 47), *š e i m o s d a l y b o s* (семейный раздѣль, 90), *š v e n t e n y b ė s p a n i e k i n i m a s* (кощунство, 39), *t a r d y m o s u s t a b d y m a s* (пріостановленія слѣдствія, 85), *t e i s ė j o p a k e i t i m a s* (отводъ судьбы, 61), *t e r m i n o g r a ž i n i m a s* (возстановленіе срока, 11), *t e s t a m e n t o d a v ė j a s* (завѣщатель, 25), *t y č i o s b a n k r u t a s* (злостный банкротъ, 30),

⁶ Valdymo požymiu laikomas bet kuriuo linksniu, išskyrus vardininką, išreikštas šalutinis junginio dėmuo. Linksniu parinkimas priklauso nuo pagrindinio žodžio junglumo ir reikšmės (Labutis 1994: 20, DLKG² 1996: 480–481).

turto įtvirtinimas (укрѣпленіе имущества, 112), *valdžios neveiklumas* (бездѣйстви́е власти, 3), *vartojimo tokesnis* (налогъ на потребление, 77), *vekselio vienetas* (вексельный образецъ, 7), *visuomenės nusprendimas* (общественный приговоръ, 82), *vyriškį susimetimas* (мужеложство, 44), *vyrubės metai* (совершеннолѣтіе, 101), *žetės matavimas* (межеваніе, 43), *žmonių sugašumas* (народная перепись, 66). Galima išskirti daiktavardiskai pavartotų būdvardžių, dalyvių, skaitvardžių kilmininkus: *netikrojo padirbimas* (поддѣлка, 70), *siunčiamųjų kalėjimas* (пересыльная тюрьма, 67), *suimtojo išleidimas* (унускъ арестанта, 113), *susivedusiųjų persiskyrimas* (разводъ, 89), *tardomųjų kalėjimas* (слѣдственная тюрьма, 99), *trečiųjų teismas* (судъ чести, 118; третейскій судъ, 109). Žodyne yra ir keli junginiai ne su daiktavardžio, o su įvardžio kilmininku: *mano skola* (долгъ на мнѣ, 21), *pačių teismas* (самосудъ, 95), *savo nuomonė* (особое мнѣніе, 44), *visų atsakomybė* (круговая порука, отвѣтственность, 40), *visų laidavimas* (круговая порука, отвѣтственность, 40). Tokia raiška terminams nebūdinga.

Aptariamuose junginiuose kilmininkas vartojamas kaip prepozicinis linksnis. Išsiskiria 6 junginiai su inversiškai patektu kilmininku (tai galėtų būti dėl rusų kalbos poveikio, nors, kaip matyti, ne visi atitikmenys yra analogiškos struktūros): *atsakymas tiesos* (отказъ въ правосудіи, 78), *išsižadėjimas palikimo* (отреченіе отъ наслѣдства, 62), *pagarsinimas dalykų* (разглашеніе обстоятельствъ, 89), *pagarsinimas slėpinių* (разглашеніе тайнъ, 89), *panaikinimas akto* (расторженіе акта, 92), *turėjimas nuostolių* (убыточность, 110).

Junginių, turinčių **ne kilmininku išreiktą valdomąjį pažyminį**, aptariamame žodyne nėra daug – 44. Visi linksniai yra postpoziciniai, dažniausias iš jų – įnagininkas. Junginių su valdomu įnagininku iš viso yra 16: *aržiūra žodžiu* (оскорбленіе словомъ, 59), *bauda pinigais* (денежная пеня, 19), *ieškojimas skelbimu* (сыскъ черезъ публикацію, 108), *išrodymai dokumentais* (документальныя данныя, 20), *išrodymas reiškejais* (доказательство посредствомъ свидѣтелей, 20), *įžeidimas veiksmu* (оскорбленіе дѣйстви́емъ, 22), *įžeidimas žodžiu* (обида словомъ, 98), *laidavimas sandorais* (поручительство по договорамъ, 75), *nepasitenkinimas sprendimu* (недовольство рѣшеніемъ, 49), *pakelimas laipsniais* (производство въ чины, 86), *pardavimas varžytynėmis* (продажа съ торговъ, 109), *pareiškimas raštu* (подписка, 71), *paskirs-*

tumas terminais (разсрочка, 90), *prigavimas a smeniui* (подлогъ (въ лицъ), 71), *gūpinimasis byla* (хождение по дѣлу, 117), *varžytynės žodžiu* (изустные торги, 32). Vos mažiau (13) yra junginių su naudininku: *įgaliotinis reikalas* (повѣренный въ дѣлахъ, 69), *įkaitas sanderyboms* (залогъ къ торгамъ, 27), *įkaitas varžytynėms* (залогъ къ торгамъ, 27), *kalėjimas siuončiamiesiems* (пересыльная тюрьма, 67), *kūrinys vaidyklai* (пѣса, 89), *tokesniai savivaldybei* (земское обложение, 30), *naudojimas pikta* (злоупотребление, 31), *pusikaltimas valstybei* (государственное преступление, 17), *pusikaltimas priešais* (клятво-преступление, 36), *ravojus gyvybei* (опасность для жизни, 57), *smurtas a smeniui* (насилие надъ личностью, 47), *statinė mintalu* (заторный чанъ, 29), *sutartis akiai* (благовидная сдѣлка, 5). Retesni junginiai su vietininku (9), pvz.: *paimitys namuose* (выемки по домамъ, 14), *tarnavimas kariuomenėje* (нахождение на военной службѣ, 10). Jie dažnai straipsnyje pateikiami ne po vieną: *apžiūra vietoje* ir *apžiūrėjimas vietoje* (осмотръ на мѣстѣ, 59), *iškėlimas vaidykloje* ir *iškėlimas regykloje* (представление на сценѣ, 80), *suieškojimas archyve*, *suradimas archyve* ir *sužinojimas archyve* (архивное изыскание, 32).

Atskirai minėtini junginiai su iliatyvu. Tokių junginių kartais linkstama nepriskirti prie valdymo (Labutis 1994: 20). Nors iliatyvas ir nepatenka į bendrinės kalbos linksnų sistemą, vis dėlto į jį galima žiūrėti kaip į linksnį (juoba kad kalbama apie beveik 100 metų senumo terminus) ir aptarti ne prie šliejamųjų, o prie valdomųjų dėmenų. Junginių su iliatyvu žodyne nėra daug – 6: *atidavimas tieson* (предание суду, 78), *atvedimas tardyman* (приводъ къ слѣдствию, 82), *paskyrimas tarnybon* (опредѣленіе къ должности, 58), *suvedimas akysna* (очная ставка, 64), *šaukimas tardyman* (призывъ къ слѣдствию, 82), *traukimas tieson* (предание суду, 78). Suprantama, iliatyvų *tieson*, *akysna* dabartinėje teisės kalboje nebeliko, nėra ir *tardyman* (pasitaiko nebent šnekamojoje kalboje), tačiau *tarnybon* tebevartojamas, jis yra Lietuvos Respublikos policijos įstatyme (*priėmimas tarnybon*).

Derinamąjį pažyminį turinčių dvižodžių lietuviškų terminų aptariamame žodyne yra 624. Junginių su būdvardžiais ir dalyviais yra apylygiai – atitinkamai 305 ir 308. Santykis gerokai skiriasi nuo to, koks buvo 1918–1940 m. kodeksų lietuviškuose vertimuose – juose terminų su bū-

⁷ Derinimo požymis yra būdvardiškųjų žodžių, turinčių sintaksiškai nesavarankiškas linksnio, skaičiaus ir giminės kategorijas, taikymas prie kitų žodžių formų (Labutis 1994: 18, DLKG² 1996: 480).

dvardžiais rasta dvigubai daugiau nei su dalyviais (Umbrasas 2010: 152, 157). Apskritai derinamąjį pažyminį turintys terminai raiškos atžvilgiu yra gerokai įvairesni nei turintys valdomąjį pažyminį.

Nagrinėjamuose terminuose dažniausiai vartojami neveikiamieji **dalyviai** (287), paprastai esamojo laiko (249). Būdingiausia įvardžiuotinė dalyvių forma (a; 197), nors palyginti nemažai yra ir neįvardžiuotinių (b; 52), pvz.:

a) *apdraudžiamoji draugija* (страховое общество, 106), *atidedamoji sąlyga* (отлагательное условие, 62), *atsakomoji šalis* (ответная сторона, 61), *baudžiamasis statutas* (уголовное уложение, 111), *dirbamoji žemė* (удобная земля, 111), *einamoji sąskaita* (текущий счет, 108), *esamasis turtas* (имущество наличное, 32), *gaminamoji pramonė* (добывающая промышленность, 20), *gვენამasis bilietas* (билет на жительство, 24), *grįžtamasis kvitas* (обратная расписка, 91), *ieškomoasis prašymas* (исковое прошение, 33), *įleidžiamasis muitas* (впускная пошлина, 12), *imatosios knygelės* (заборная книжка, 24), *įsprėjamoji cenzūra* (предварительная цензура, 79), *išperkantieji žūtiniai* (выкупные свидетельства, 14), *išrodomasis daiktas* (вещественное доказательство, 8), *išteisinamasis sprendimas* (оправдательный приговор, 58), *išvežamasis muitas* (отпускная пошлина, 62), *įtvirtinamasis aktas* (крепостной акт, 40), *kalimasis kambarys* (арестантская камера, 35), *kardomoji priemonė* (мъра пресъчения, 44), *keliamosios varžytinės* (торги съ повышением, 69), *kilnojamasis daiktas* (движимое имущество, движимость, 19), *laikomoasis indėlis* (взносъ на хранение, 8), *laimitoji paskola* (выигрышный заем, 14), *lengvinamosios aplinkybės* (смягчающія обстоятельства, 100), *marinamasis užilginimas* (погасительная давность, 69), *paikiamoji sąlyga* (отмънительное условие, 62), *peatsilyginamasis įrašas* (безоборотная надпись, 3), *palaikomasis laiškas* (письмо до востребования, 12), *paleistuvaijamasis patas* (притонъ разврата, 85), *patariamasis balsas* (совѣщательный голосъ, 101), *rateisinamasis dokumentas* (оправдательный документъ, 58), *pereinamasis punktas* (переходный пунктъ, 67), *perkamoji suma* (покупная сумма, 73), *pridedamoji baustė* (дополнительное наказание, 21), *rengiamasis tardymas* (предварительное слѣдствие, 79), *renkamoji vieta* (сборный пунктъ, 95), *saugojamasis pažymėjimas* (предохранительная отмътка, 79), *skolinamoji kasa* (ссудная касса, 105), *steigiamasis aktas* (учредительный актъ, 115), *svaigstamieji gėrimai* (крепкіе напитки, 40), *tardomoji medicina* (судебная медицина, 106),

ta и *protoj* *kaša* (сберегательная касса, 95), *tvarkomasis posėdis* (распорядительное заседание, 91), *vykdomasis antrašas* (исполнительная надпись, 45);

б) *atsiskaitomas dokumentas* (отчетный документ, 63), *draudžiamas medžiojimas* (браконьерство, 6), *įrašydinamas raštelis* (явочный листок, 120), *išskirstomas tokesnis* (раскладочный сбор, 91), (*iš*) *važiuojamas kelias* (проезжая дорога, 88), *medžiojamas gyvūlys* (охотничье животное, 63), *neatlyginamas nusavinimas* (безмездное отчуждение, 63), *nedalinamas turtas* (нераздельное имущество, 51), *netokamas naudojimas* (безденежное пользование, 3), *nenugalima kliūtis* (непреодолимое препятствие, 51), *nusikalstamas darbas* (событие преступления, 101), *pakankamas pagrindas* (достаточное основание, 21), *plaikiama upė* (судоходная река, 107), *susižinomos priemonės* (средства сношения, 104), *žeidžiamas įžeidimas* (оскорбляющее нравственность действие, 59).

Terminų su būtojo laiko neveikiamaisiais dalyviais gerokai mažiau nei su esamojo laiko – 38. Priešingai nei pastarieji, būtojo laiko dalyviai dažniau pateikiami neįvardžiuotinės formos. Terminų su neįvardžiuotiniaisiais (a) ir įvardžiuotiniaisiais (b) šio laiko dalyviais žodyne yra atitinkamai 24 ir 14, pvz.:

а) *įrašydintas dokumentas* (явленный документ, 120), *išetatintas valdininkas* (защитный чиновник, 29), *išvartota sesuo* (выдѣленная сестра, 14), *kvalifikuota vagistė* (квалифицированная кража, 36), *laiduotos obligacijos* (гарантируемые облигации, 16), *nenumatytas atsitikimas* (непредвидѣнное событие, 51), *nusikalstamas darbas* (преступное дѣяние, 81), *nuteistas turtas* (присужденное имущество, 84), *pagreitintas procesas* (упроценное судопроизводство, 113; сокращенное производство, 102), *paliktas daiktas* (оставленная вещь, 60), *suklastotas parašas* (подложная подпись, 71), *suprotestuotas vekselis* (опротестованный вексель, 59);

б) *būtoji diena* (заднее число, 25), *durtoji žaizda* (колотая рана, 37), *įsigytais turtas* (имущество благоприобрѣтенное, 32), *išteisintoji šalis* (оправданная сторона, 58), *kirstoji žaizda* (порубленная рана, 75), *nikaltintoji šalis* (обвиненная сторона, 53), *riautoji žaizda* (порѣзанная рана, 75), *skirtasis gynėjas* (защитник по назначению, 46).

Terminai su veikiamaisiais dalyviais reti (14). Su šios rūšies esamojo laiko įvardžiuotiniaisiais ir neįvardžiuotiniaisiais dalyviais žodyne yra vos po pora ter-

minų (*augantieji javai* (хлѣбъ на корню, 38), *kariaujančioji kariuomenė* (дѣйствующая армія, 23) ir *besitęsįs nusikaltimas* (длѣчается преступленіе, 19), *neišsigalįs skolininkas* (несостоятельный должникъ, 51)). Visi kiti terminai su neįvardžiuotinais būtojo kartinio laiko dalyviais (10; tokių įvardžiuotinių dalyvių žodyne nėra), pvz.: *įsiteisėjęs (nu)sprendimas* (приговоръ, вступившій въ законную силу, 82), *neįvykusi sandora* (несостоявшійся договоръ, 51), *nesuėjęs laikas* (неистекшее время, 50), *nisiguvęs prekyvininkas* (несостоятельный торговецъ, 52), *prisiekusis sprendėjas* (присяжный засѣдатель, 29, 85).

Paminėtina, kad žodyne pateikti ir 7 terminai su reikiamybės dalyviais, pvz.: *baustinas grasymas* (наказуемая угроза, 46), *būtinasis apsigynimas* (необходимая оборона, 50), *būtinasis reikalas* (необходимость, 50), *tokėtinasis kuponas* (срочный купонъ, 105). Tik vienas iš šių terminų yra su įvardžiuotinės formos dalyviu – *atleistinoji priežastis* (уважительная причина, 110). Tiesa, kai kurie tokios formos dėmenys neturi reikiamybės reikšmės: *atsitiktinas nuotykis* (случайное событіе, 99), *lygtinasis prisakymas* (условный приказъ, 114). Iš tiesų čia turėtų būti dėmenys *atsitiktinis, lygtinis*.

Žodyno terminų su įvairiais dalyviais santykis parodomas 1 lentelėje (nurodomas ne dalyvių, o terminų skaičius; dalis dalyvių terminuose pasikartoja). Matyti, kad maždaug du trečdaliai dalyvių terminuose pateikti įvardžiuotine forma (tikėtina, kad dabartiniuose žodynuose neįvardžiuotinių ir įvardžiuotinių formų skaičiaus atotrūkis būtų dar didesnis). Veikiamieji dalyviai dažniausiai teikiami neįvardžiuotine forma, tačiau palyginti su neveikiamaisiais dalyviais jie visai negausūs. Beje, terminų su dalyviais grupių santykiai panašūs į iš 1919–1940 m. kodeksų vertimų surinktų terminų su dalyviais grupių santykius (plg. Umbrasas 2010: 160).

1 lentelė. Žodyno dvizodžių terminų dėmenimis einantys dalyviai

Dalyviai	laikas	neįvardžiuotiniai	įvardžiuotiniai	Iš viso
Neveikiamieji	esamasis l.	52	197	249
	būtasias l.	24	14	38
Veikiamieji	esamasis l.	2	2	4
	būtasias k. l.	10	0	10
Reikiamybės		6	1	7
Iš viso		94	214	308

Kaip jau buvo minėta, terminų su **būdvardžiais** žodyne yra 305, t. y. beveik tiek pat, kiek ir su dalyviais. Nagrinėjant terminus svarbu atkreipti dėmesį į neįvardžiuotinių ir įvardžiuotinių būdvardžių formų teikimą, nes su pastarosiomis formomis linkstama įvardyti rūšines sąvokas. Iš žodyno medžiagos matyti, kad daugiausia junginiuose vartojami **būdvardžiai su priesaga -inis, -ė**, kurie paprastai nebūna įvardžiuotiniai. Terminų su jais iš viso yra 184, pvz.: *akcinė bendrovė* (акціонерная компанія, 1), *aktinis tokesnis* (актовая пошлина, 1), *antspauduotiniai daiktai* (опечатанные предметы, 58), *apelecinis teismas* (вторая инстанція, 13), *aruvartinis asignavimas* (оборотная ассигновка, 54), *aplinkiniai žmonės* (окольные люди, 57), *apskritinis pelnas* (валовой доходъ, 7), *atsarginis sprendėjas* (запасный засъдатель, 27), *bankinė kantora* (банкирская контора, 3), *bendrinis įgaliojimas* (общая доверенность, 55), *cheminis ištyrimas* (химическое изслъдование, 32), *civilinė padėtis* (гражданское состояніе, 103), *čужinis turėjimas* (чужиевое владѣніе, 118), *dieniniai pinigai* (суточныя деньги, 107), *disciplininė baustė* (дисциплинарное взысканіе, 19), *dorinis patišimas* (нравственное помъшательство, 74), *dovanotinis dvaras* (пожалованное имѣніе, 72), *eilinis posėdis* (очередное засъданіе, 64), *etatinė tarnyba* (штатная должность, 119), *gimininis turtas* (родовое имущество, 93), *įkaitinis turėtojas* (заставный владѣлецъ, 29), *įrašytinis aktas* (явочный актъ, 120), *įsakytinis vekselis* (переводный вексель, 65), *įstatyminis išsavaiminimas* (прецзеніе законное, 81), *išvieninis laidavimas* (солидарное поручительство, 102), *kaltybinis tardymas* (уголовное преслъдование, 111), *kartotinė atodėtis* (пересрочка, 67), *keltinė byla* (исковое дѣло, 33), *kriminolinis nusikaltimas* (уголовное преступленіе, 111), *laiduotinis įrašas* (поручительная надпись, 75), *medžioklinis plotas* (охотничій участокъ, 115), *meluotinis skundas* (лживый доносъ, 41), *patinis aktas* (домашній актъ, 21), *peįžymėtinis įrašas* (бланковая надпись, 5), *netermininė atlaida* (безсрочный отпускъ, 4), *netiesioginis išrodymas* (коственное доказательство, 39), *notarinis aktas* (нотаріальный актъ, 52), *nuolatinis gyventojas* (обыватель, 56), *oficialinis aktas* (офиціальный актъ, 63), *pagripdinis kapitalas* (основной капиталъ, 60), *pašalinis naudojimas* (побочное пользованіе, 68), *plėštinė žaizda* (рваная рана, 92), *politinė santvarka* (политическое благоустройство, 5), *prekybinis teišimas* (торговое производство, 109), *priešinis ieškojimas* (встръчный

искъ, 13), *primestinis vaikas* (подкинутый ребенокъ, 70), *procentiniai porieriai* (процентныя бумаги, 88), *suvestinis kvotimas* (перекрестный допросъ, 66), *teisinis asmuo* (юридическое лицо, 119), *termininė piوتا* (срочная аренда, 105), *tiesioginiai rinkimai* (прямые выборы, 88), *tikybiniis nusikaltimas* (религиозное преступление, 93), *viėniniis įgaliojimas* (частная доверенность, 118), *žėminis įsenėjimas* (земская давность, 30), *žutinis tokėsnis* (гербовый сборъ, 16). Šia kartą aptariami terminai, turintys dėmenis su sudėtinėmis priesagomis *-tinis*, *-ė*, *-utinis*, *-ė*, *-uotinis*, *-ė* (juoba kad šių priesagų ribos nustatymas kartais priklauso nuo darinio pamatinio žodžio pasirinkimo – bendraties arba dalyvio), pvz.: *aprėžtinis aiškinimas* (ограничительное толкование, 56), *atsilygintinė sutartis* (возмездная сдѣлка, 11), *aikštutinis giminiėtis* (восходящий родственникъ, 12), *draustinis laiřkas* (заказное письмо, 25), *galutinis terminas* (рѣшительный срокъ, 94), *negalutinis sprendimas* (предварительное рѣшение, 79), *pasikliautinis tarpininkas* (посредникъ за честь, 76), *řalutinis giminiėtis* (боковой родственникъ, 6), *visuotinė krata* (повальный обыскъ, 68), *žėmutiniai giminiėčiai* (нисходящие родственники, 52), taip pat negausūs terminai (yra tik 3) su priesaga *-inis*, *-ė* turinčiais miřriosios darybos būdvardžiais: *abiřalinė prievolė* (двустороннее обязательство, 56), *pirtalaikinis paleidimas* (досрочное освобождение, 21), *viėnařalinė prievolė* (одностороннее обязательство, 56). Pastarieji terminai greičiausiai daryti pagal rusiřkus atitikmenis. Greta yra ir tinkamesnės raiřkos terminų, plg. *viėnařalė prievolė* (одностороннее обязательство, 57).

Be apžvelgtų terminų, dar yra 88 terminai su **neįvardžiuotiniais būdvardžiais**. Iš jų būdvardžių, kurie negali būti įvardžiuotiniai, žodyne yra vos keletas: *atklydėliai gyvuliai* (пригульный скотъ, 82), *ketvirtainis sieksnis* (квадратная сажень, 36), *ravainikis kūdikis* (дитя, рожденное внѣ брака, 6; внѣбрачный ребенокъ, 10), *šeštainis metras* (кубический метръ, 40), *viėnaastėnis teisėjas* (единоличный судья, 23), *viėnaviėnis teisėjas* (единоличный судья, 23). Paprastai neįvardžiuotinė forma teikiami tokie būdvardžiai, kurie tokią formą gali turėti, pvz.: *aklina siėna* (глухая стѣна, 17), *atsakomingas agentas* (ответственный агентъ, 61), *atskiras reikalavimas* (отдѣльное требование, 61), *atviras laiřkas* (открытое письмо, 61), *bėndras gyvenimas* (сожителство, 102), *bukas įrankis* (тупое орудіе, 110), *galingi įstatymai* (дѣйствующее законодательство, 23), *geravaliř-*

ka s pardavimas (добровольная продажа, 19), *griežtas balsas* (решительный голос, 94), *uratingi pažymiai* (особыя примѣты, 83), *klastingas nužudymas* (коварное убійство, 37), *kurčias nebylys* (глухонѣмой, 17), *laisva prekyba* (вольная продажа, 11), *lurikiška priverolė* (ростовищическое обязательство, 94), *maži metai* (малолѣтство, 42), *melagingas reiškęjas* (лжесвидѣтель, 41), *paujas įčyžinimas* (перебродка, 66), *neatsargus darbas* (неосторожное дѣяніе, 50), *negalinga sandora* (недѣйствительный договоръ, 49), *perilni metai* (несовершеннолѣтіе, 51), *nesąžiningas turėtojas* (недобросовѣстный владѣлецъ, 49), *neteisėtos rinkliavos* (поборы, 68), *netikra vedyba* (недѣйствительный бракъ, 6), *neviešas bendrininkas* (негласный товарищъ, 49), *puoduotas dalykas* (отравленное вещество, 62; ядовитое вещество, 120), *rauvuzdingi ravidalai* (примѣрные формы, 83), *sažiningas turėjimas* (добросовѣстное владѣніе, 19), *slaptas medžiotojas* (браконьеръ, 6), *smulkios taisyklės* (подробныя правила, 71), *smurtinis puolimas* (нападеніе съ насиліемъ, 47), *teisėta kliūtis* (законное препятствіе, 26), *tuščiaus vekselis* (безденежный вексель, 3), *uždaraus posėdis* (закрытое засѣданіе, 26), *viešos varžytynės* (публичные торги, 88). Vis dėlto matyti, kad šiais junginiais dažnai įvardijamos ne rūšinės sąvokos, būdvardžiu pasakomas tik tam tikras požymis, todėl neįvardžiuotinė forma daugeliu atvejų pasirinkta tinkamai. Kita vertus, net ir dabartiniais laikais, kai terminologų pastangomis retas būdvardis terminų žodynuose paliekamas neįvardžiuotinės formos, parenkant formą neišvengiama subjektyvumo, juoba kad iš dalies paisoma ir tradicinės vartosenos.

Terminų su **įvardžiuotiniais būdvardžiais** žodyne yra gerokai mažiau (33), pvz.: *atskirasis nutarimas* (частное опредѣленіе, 118), *aukštesnieji teismai* (общія судебныя установленія, 55), *aukštoji palata* (верхняя палата, 8), *bendroji atsarga* (ополченіе, 58), *didysis nusikaltimas* (тяжкое преступленіе, 81, 110), *gimtąji vieta* (мѣсторожденіе, 44), *gyvieji pinigai* (наличныя деньги, 46), *kiauromoji žaizda* (сквозная рана, 97), *netikrasis raktas* (поддѣльный ключъ, 70), *senoji diena* (заднее число, 25), *slaptasis testamentas* (тайное завѣщаніе, 108), *smulkieji pinigai* (размѣнная монета, 90), *sunkusis kalėjimas* (каторга, 36), *tikroji giminytė* (кровное родство, 39), *trumpasis procesas* (упрощенное судопроизводство, 113), *viešoji kaina* (рыночная цѣна, 94), *urgiausiasis valdytojas* (главноуправляющій, 16), *žemoji palata* (нижняя палата, 52). Įvardžiuotinė forma paprastai parinkta tinkamai, galima būtų abejoti nebent dėl vieno kito junginio (pvz., *netikrasis raktas*).

Dar galima išskirti terminus, kurių derinamasis pažyminys reiškiamas **daiktavardžiu** – tai priedėliniai terminai (jų žodyne yra 8): *bajoras dvarininkas* (помѣстный дворянинъ, 74), *gydytojas praktikuotojas* (практикующий врачъ, 78), *globėjas patarėjas* (попечитель, 75), *globėjas prižiūrėtojas* (опекунъ–блюститель, 5), *globėjas saugotojas* (опекунъ–блюститель, 5), *teisininkas patarėjas* (юрисконсультъ, 120), *turėtojas bendrininkas* (совладѣлецъ, 101), *vyskupas vikaras* (викарный епископъ, 9).

Kitos kalbos dalys terminų derinamaisiais pažyminiais eina labai retai. Žodyne yra vos vienas dvižodis terminas su skaitvardžiu – *pirmasis išrašas* (главная выпись, 16; первая выпись, 65), pateikta ir pora junginių su įvardžiais: *šis darbas* (данное дѣяние, 18), *pati byla* (подлинное производство, 86). Pastarasis junginys šiandien atrodo neįprastai.

Terminų su **šliejamuoju**⁸ **pažyminiu** žodyne negausu – vos 35. Vyrauja dvejopos konstrukcijos: yra 14 terminų su prišlieta **veiksmazodžio bendratimi** (a) ir 13 terminų su **prieveiksmiu** (b):

a) *įsakymas atvesti* (распоряжение о приводѣ, 82), *kambarys pasitarti* (совѣщательная, 101), *neišsigalėjimas mokėti* (несостоятельность къ уплатѣ, 51), *netesėjimas apsimokėti* (несостоятельность къ уплатѣ, 51), *netesėjimas išsimokėti* (несостоятельность къ уплатѣ, 51), *padėjimas laikyti* (взносъ на хранение, 8; поклажа, 73), *pasikėsinimas nusizudyti* (покушение на самоубійство, 73), *pasirašymas atvukti* (подписка о явкѣ, 71), *pasizadėjimas parduoti* (запродажа, 28), *pristatymas priimti* (акцептъ, 1), *reikalavimas atlyginti* (обратное требование, 55), *skelbimas su sekti* (публикація о сыскѣ, 88), *teisė išpirkti* (выкупное право, 14), *terminas apeliuoti* (апелляціонный срокъ, 2);

b) *ištokesnis radingiui* (поденная плата, 70), *ištokesnis nuodarbiiui* (сдѣльная плата, 97), *išrinkimas pervirš* (перевыручка, 65), *kirtimas raskirtinai* (выборочная рубка, 13), *(pa)kenkimas tučia* (причинение умышленного вреда, 12), *raėtimas pervirš* (переборъ, 65), *pardavimas (at)svertinai* (продажа на вѣсѣ, 16), *skynimas perdėt* (сплошная рубка, 104), *sudarytas pauijai* (преобразование, 81), *sužalojimas tučia* (причинение умышленного вреда, 12), *šiaipjaui žmogus* (частное лицо, 118), *turėjimas atžinai* (вѣчное владѣние, 16), *turėjimas išviep* (совмѣстное владѣние, 101).

⁸ Šliejimas skiriamas kaip valdymo ir derinimo priešprieša. Žodžių ryšys nustatomas tik pagal prasmę, formaliai (priklusomojo žodžio kaitybės galūne) jis neišreiškiamas (Labutis 1994: 21, DLKG² 1996: 481).

Neįprasčiausi šiandien atrodo junginiai surieveksmiai, dalis jų dabar greičiausiai būtų padaryti su būdvardžiais (pvz., *padieninis, tyčinis*). Beje, *šiaipjau žmogus* pateikta neatsitiktinai, to meto kodeksuose kaip *didžiojo nusikaltimo* priešprieša buvo vartojama *šiaip nusikaltimas, šiaipjau nusikaltimas* (Umbrasas 2010: 161–162). Tai daugiau laisvesniems stiliams būdinga raiška, ją nesėkmingai bandyta sutermininti. Terminai su bendratiimi dabar taip pat yra reti, jei įmanoma, keičiami kitokiomis konstrukcijomis (pvz., ne *terminas apeliuoti*, o *apeliavimo* (daugiau vartojama *apeliacijos terminas; padėjimą laikyti atitinka pasauga* (buvo jau TŽ)).

Dar yra 7 terminai su prišlietu **padalyviu** (*pardavinėjimas nešiojant* (*разносный торъ*, 90), *pasirašymas gavus* (*расписка въ получении*, 91), *sukimas sveriant* (*обвѣсъ*, 53), *sukimas matuojant* (*обмѣръ*, 54), *sukimas seikėjant* (*обмѣръ*, 54), *vogimas įsilaužus* (*кража со взломомъ*, 39), *vogimas įsilaužiant* (*кража съ взломомъ*, 8)) ir 1 terminas su neįprastai prišlietu **bevardės giminės būdvardžiu** – *padirbimas netikra* (*фальсификація*, 116). Padalyvių prireikia ir dabarties teisės kalboje, pavyzdžiui, ALTŽ pateikta: *extortion racket – turto prievartavimas grasinant, search upon arrest – krata suimant arba sulaukiant, gang burglary – grupinė vagystė įsilaužiant, to commit (a) burglary – padaryti vagystę įsilaužiant*. Semantiškai logiškesnis atrodo junginys *vagystė įsilaužus*, o ne *vagystė įsilaužiant*. Gal tai juntant nagrinėjame žodyne pateikti junginiai su abiejų laikų padalyviais. Kita vertus, dabar palyginti dažnai vartojamas pagal rusų kalbos analogiją pasidarytas junginys *vagystė su įsilaužimu*, nors jau TŽ gana vykusiai siūlyta *įsilaužiamoji vagystė*. Beje, *pardavinėjimas nešiojant* dabar, matyt, taip pat būtų pakeistas konstrukcija su neveikiamuoju dalyviu, plg. *išnešiojamoji prekyba* (Eurovoc).

NE DAIKTAVARDINIAI JUNGINIAI

Pagal terminografijos tradiciją ne daiktavardiniai junginiai terminų žodynuose dabar paprastai nepateikiami (pateikiami tik retkarčiais, esant savitoms reikmėms, pavyzdžiui, kai reikia įvardyti komandas ar kt.). Ne grynuose terminų žodynuose, o sričių kalbos žodynuose pasitaiko įvairių junginių. Teisės srityje jau beveik susiklostė tradicija (prie to galbūt prisidėjo ir tiriamas rankraštinis žodynas) leisti ne terminų, o tiesiog teisės kalbos žodynus⁹, todėl jų sandara ir medžiagos atranka daroma ne pagal

⁹ Plačiau apie lietuvių teisės terminografiją žr. Umbrasas 2008: 104–106.

terminografijos principus. Nemaža dalis nagrinėjamame rankraštyje pateiktų dvižodžių lietuviškų junginių yra ne daiktavardiniai. Tokių junginių iš viso yra 307, dažniausiai tai **veiksmožodiniai junginiai**¹⁰ (224). Terminų žodynuose paprastai teikiami veiksmožodžių abstraktai (su priesagomis *-imas, -umas*) ir jų junginiai, kuriuos prireikus tekste dažniausiai galima transformuoti į veiksmožodžius ir jų junginius, todėl pastarųjų teikimas terminų žodynuose iš esmės yra netikslingas. Tiriamame žodyne yra per 20 straipsnių, kuriuose skirtingu pavidalu pateikiami, galima sakyti, tie patys lietuviški terminai: *atiduoti tieson* (*предать суду*, 78) – *atidavimas tieson* (*предание суду*, 78), *atmesti reiškęjus* (*отводить свидетелей*, 60) – *reiškęjū atmėtimas* (*отводъ свидетелей*, 61), *atnaujinti bylą* (*возобновить дѣло*, 11) – *bylos atnaujinimas* (*возобновление дѣла*, 11), *baigti bylą* (*прекращать дѣло*, 80) – *bylos baigimas* (*прекращение дѣла*, 81), *tiesą daryti* (*отправлять правосудіе*, 62; *производить судъ*, 86) – *tiesos darymas* (*судопроизводство*, 106), *imti kušius* (*взяточничать*, 8) – *kušių ėmimas* (*взяточничество*, 8; *лихоимство*, 41; *мздоимство*, 43), *išrodyti kaltumą* (*обличить*, 54) – *kaltumo išrodymas* (*обличение*, 54), *klausyti bylą* (*слушать дѣло*, 99) – *bylos klausymas* (*слушание дѣла*, 99), *matuoti žetę* (*межевать*, 43) – *žetės matavimas* (*межевание*, 43), *nagrinėti bylą* (*слушать дѣло*, 99) – *bylos nagrinėjimas* (*разбирательство*, *разборъ дѣла*, 89; *слушание дѣла*, 99), *numarinti bylą* (*прекращать дѣло*, 80) – *bylos numarinimas* (*прекращение дѣла*, 81), *nišalinti reiškęjus* (*отводить свидетелей*, 60) – *reiškęjū nišalinimas* (*отводъ свидетелей*, 61), *nišalinti teisėjus* (*отводить судей*, 60) – *teisėjo nišalinimas* (*отводъ судьи*, 61), *radėti laikyti* (*отдать въ поклажу*, 73) – *radėjimas laikyti* (*взносъ на хранение*, 8; *поклажа*, 73), *pareikšti ieškojimą* (*заявлять искъ*, 30; *подать искъ*, 33) – *ieškojimo pareiškimas* (*предъявление иска*, 80), *pareikšti teisę* (*предъявлять право*, 80) – *teisės pareiškimas* (*притязание*, 85), *patvirtinti tikrumą* (*удостоверить*, 112) – *tikrumo patvirtinimas* (*засвидѣтельствовање*, 29), *perduoti įgaliojimą* (*передовѣрять*, 66) – *įgaliojimo perdavimas* (*передовѣрпие*, 66), *peržengti įstatymą* (*нарушить законъ*, 47) – *įstatymų peržengimas* (*нарушение постановлений*, 47), *reikalauti skolas* (*взыскивать долги*, 8) – *skolos reikalavimas* (*долговое требование*, 20), *sveikatą suardyti* (*повредить здоровье*, 69) – *sveikatos suardymas* (*разстройство здоровья*, 91). Reikia turėti omenyje, kad žodynas yra rusų–lietuvių kalbų, analizuojant straips-

¹⁰ Turimi omenyje junginiai, kurių pagrindinis dėmuo – veiksmožodžio bendratis. Veiksmožodžio formų junginiai toliau straipsnyje aptarti atskirai.

niai apversti ir suskaidyti, todėl, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, rusiški atitikmenys ne visada vienodai atitinka lietuviškų junginių transformas. Kiek kitaip dera šios poros: *byloti teismuose* (*ходить по делам, по судам*, 116) – *teismo bylojimas* (*судоговорение*, 106), *kalėti vienam* (*находиться в одиночном заключении*, 57) – *vienutinis kalėjimas* (*одиночное заключение*, 57). Straipsniai vienas kitą papildo, čia jau nėra tokio transformų lygiavertiškumo, koks matyti prieš tai minėtuose straipsniuose.

Dauguma aptariamame žodyne pateiktų veiksmažodinių junginių yra su **valdomuoju šalutiniu dėmesniu** (190). Vyrauja tranzityviniai veiksmažodžiai – 132 junginiai yra su **galininku** (nemažai jų yra ankstesnėje pastraipoje teiktame gretinamajame sąrašė), pvz.: *apdrausti ieškinį* (*обезпечить искъ*, 53), *areiti jungtves* (*вѣнчать бракъ*, 16), *arinti turėjimą* (*вступать во владѣние*, 13), *atkeisti įkaitą* (*выкупить изъ залога*, 14), *atlikti bausmę* (*отбывать наказание*, 60), *atmuitinti prekes* (*очищать товары пошпиною*, 64), *atsakyti niotą* (*отказывать отъ аренды*, 61), *daryti ekspropiaciją* (*экспроприировать*, 119), *duoti bylą* (*представить дѣло на распоряженіе*, 79), *duoti ieškojimą* (*заявлять искъ*, 30), *gauti palikimą* (*наслѣдовать*, 48), *įsavaiminti vaiką* (*признать дитя самостоятельнымъ*, 95), *įtinkinti raktą* (*подобрать ключъ*, 71), *kelti nesantarvę* (*возбуждать несогласіе*, 10), *mesiti tarnybą* (*оставлять службу*, 60), *(pa)daryti nusikaltimą* (*совершать преступленіе*, 101), *panaikinti įstatymą* (*отмѣнять законъ*, 62), *paskirstyti mokesnius* (*разверстывать подать*, 89), *paskirstyti pinigų* (*распредѣлитель деньги*, 92), *pataisyti aktą* (*исправить актъ*, 34), *(pa)tikrinti dokumentą* (*свидѣтельствовать документъ*, 96), *perkelti skolą* (*переводить долгъ*, 65), *peržengti smertą* (*превысить смѣту*, 78), *skirti komisią* (*наряжать комиссію*, 47), *spręsti nusprendimą* (*постановлять приговоръ*, 76), *tvirkdyti maldingumą* (*нарушать религиозное благоговѣние*, 5), *vykdyti teisę* (*осуществлять право*, 60). Keletas junginių pateikiama atvirksčia žodžių tvarka, pvz.: *antspaudą sulaužyti* (*повредить печать*, 69), *areštą nuimti* (*снимать арестъ*, 100), *globą atleisti* (*снимать опеку*, 100).

Atkreiptinas dėmesys, kad, be junginių su galininku, žodyne yra ir 9 junginiai su senuoju **objekto vardininku**¹¹: *atimti nuovoka* (*привести въ состояніе безсознательности*, 4), *duoti priesaiką* (*принимать*

¹¹ Pagal formos kriterijų vardininką reikėtų laikyti šliejamuoju linksniu, tačiau dėl koreliavimo su galininku objekto vardininkas čia sąlygiškai priskiriamas prie valdomųjų linksnių (dar plg. LKG I: 183).

присягу, 84), *nuo ga š a s n u r a š y t i* (снимать копію, 100), *pasilaikyti teisės* (оставлять за собою право, 60), *pasilikti teisės* (оставлять за собою право, 60), *paskirti alga* (зачислить на окладъ, 57), *turėti teisės* (быть въ правъ, 78), *uždėti pareiga* (ставитъ въ обязанность, 105). Pasitaiko ir dvejetainis raiškos, plg. *(pa)daryti sandorą* (совершаютъ договоръ, 101) ir *padaryti sandorą* (заключатъ договоръ, 26). Tokios konstrukcijos daugiau vartojamos beasmeniuose sakiniuose, jos gyvos dalyje tarmių, tačiau bendrinėje kalboje baigia išnykti. Nors žodyne tokių junginių pateikta nedaug ir nesistemiškai, anuo metu jie nebuvo neįprasti, juoba kad vartojimą palaikė J. Jablonskis, K. Būga. J. Šukio teigimu, objekto vardininką galininkas redaktorių pastangomis išstūmė sovietmečiu, padėti keisti jau netikslinga (Šukys 1998: 82–83; plačiau apie šį vardininką istoriniu aspektu žr. Ambrazas 2006: 340–344).

Kiti linksniai veiksmažodiniuose junginiuose retesni. Dar yra junginių su kilmininku (a; 17), naudininku (b; 3), įnagininku (c; 13), vietininku (d; 8), iliatyvu (e; 8), pvz.:

a) *duoti praaiškiniimą* (представлять объясненія, 56), *duoti avanso* (выдать авансомъ, 1), *imtis priemonių* (принимать мѣры, 44), *leisti kredito* (открыть кредитъ, 61), *nebetokėti išmokų* (прекрауцать платежи, 80), *neleisti bylos* (оставитъ дѣло безъ хожденія, 117), *paleisti atostogų* (увольнять въ отпущкъ, 111), *šaukti dvikaučius* (вызывать на поединокъ, 14), *turėti kredito* (кредитоватъся, 39), *turėti galiuos* (дѣйствовать, 23), *žiūrėti tygumo* (соблюдаютъ чистоту, 118), *žiūrėti švagimo* (соблюдаютъ опрятность, 59);

b) *pasilaikyti įkaitui* (задержатъ въ закладъ, 26), *skirti darbam* (наряжатъ на работы, 47), *skolinti įkaitui* (ссужатъ подъ залогъ, 27);

c) *apsiimti rengimu* (сниматъ подрядъ, 100), *bausti mirtimi* (казнить, 35), *duoti nuosavybe* (предоставлять въ собственностъ, 79), *ieškoti skelbimu* (разыскиватъ по публикациу, 88), *išskirstyti terminais* (разсрочитъ, 90), *paimiti įsūnį* (усыновитъ, 115), *pančiaiis surakinti* (заключатъ въ оковы, 26), *pardavinėti mažmenomis* (продаватъ въ розницу, 86), *prievarata atvesdinti* (подвергнуть приводу, 70, 82), *rinkti burtomis* (избиратъ по жребію, 24), *skirti testamentu* (отказыватъ по завѣщанію, 61);

d) *eiti apyvartoje* (имѣть хожденіе, 117), *ieškoti teismė* (искатъ (на судъ), 33), *išsilaikyti varžytynėse* (устоятъ на торгахъ, 114), *stoti teisme* (являтъся въ судъ, 120), *turėti žinioje* (вѣдатъ, 15), *uždaryti kalėjime* (заключатъ въ тюръму, 26);

e) *iškilti a i k š t ė n* (получить гласность, 17), *įtraukti bylon* (привлекать къ дѣлу, 82), *paĩmti a p s a u g o n* (секвестровать, 97), *pašaukti tieson* (привлечь къ отвѣтственности, 61, 82), *patraukti atsakomybėn* (привлечь къ отвѣтственности, 61), *patraukti tieson* (привлечь къ отвѣтственности, 82).

Iš esmės visi šie junginiai gali būti transformuoti į daiktavardinius, bet žodyne to nedaryta. Kaip matyti, dalis rusiškų atitikmenų yra vienažodžiai, tik į lietuvių kalbą versti junginiais (ne visų jų raiška šiandien įprasta).

Atskirą grupę sudaro 34 veiksmožodiniai junginiai su **šliejamuoju šalutiniu dėmeniu**, jų raiška įvairi. Kiek daugiau junginių (9) yra su prišlietu padalyviu: *bausti nužudant* (казнить, 35), *būti susivedus* (состоять въ бракъ, 6), *nusukti besveriant* (обвѣснуть, 53), *nusukti bematuojant* (обмѣрнуть, 54), *nusukti beseikėjant* (обмѣрнуть, 54), *palikti nepatenkinant* (оставить безъ послѣдствій, 76), *palikti nepatenkinus* (оставить безъ удовлетворенія, 60), *sučiupti nusikalstant* (уличать, 112), *tarnauti parsisamdžius* (служить по найму, 46). Vos mažiau junginių (7) rasta su prieveiksniu: *atiduoti laidotinai* (отдать на поруки, 75), *kautis žūtina* (биться на смерть, 99), *pauijai baldyti* (перебѣлять, 65), *pardavinėti skolintinai* (продавать въ долгъ, 86), *praveldėti ragalviui* (наслѣдовать поголовно, 70), *skolinti įkeičiamai* (ссужать подъ залогъ, 27), *vyti pasakom*¹² (преслѣдовать по горячимъ слѣдамъ, 17). Yra ir junginių su šliejama bendratimi (6): *apsiimti patiekti* (подрядиться поставитъ, 72), *imti rūpintis* (возбуждать ходатайство, 10), *kėsintis nužudyti* (покушаться на жизнь, 73), *radėti laikyti* (отдать въ поклажу, 73), *pradėti rūpintis* (возбуждать ходатайство, 10), *reikalauti mokėti* (привлекать къ платежу, 82). Dar pateikta pora terminų su bevardės giminės būdvardžiais: *nuteisti reikalaujama* (присуждать требованіе, 84), *padaryti prašoma* (удовлетворяють ходатайство, 111). Tie patys modeliai buvo matyti ir daiktavardinių junginių grupėje.

Problemiškesnis yra kaitomųjų žodžio formų šliejimas. Tokius atvejus keblu atriboti nuo valdymo, todėl reiškiny s kartais aiškiai nepaminimas nei prie valdymo, nei prie šliejimo (pvz., Sirtautas, Grenda 1988: 39–41). V. Labučio teigimu, žodžių formas, kurios sakinyje eina sudėtinio tarinio vardažodine dalimi ar vadinamuoju predikatinium pažyminiu, reikėtų pri-

¹² Čia greičiausiai turėtų būti *pasekom*.

pažinti šliejamosiomis (Labutis 1994: 22). Nagrinėjame žodyne galima rasti 10 tokio tipo junginių: *kalėti vienam* (находиться в одиночном заключении, 57), *laikyti suimtą* (содержать под стражей, 102), *likti išetatintam* (оставить за штатом, 119), *pačiam pasirašyti* (собственноручно расписаться, 101), *padaryti teisėtą* (узаконить, 112), *paskelbti neišsigalinčiu* (объявить несостоятельным, 52), *paskelbti nusigyvenusiu* (объявить несостоятельным, 52), *piktam vartoti* (употреблять во зло, 30, 113), *pripažinti negalingu* (признать недействительным, 49), *pripažinti netikru* (признать недействительным, 49). Šie junginiai taip pat galėtų būti transformuoti į daiktavardinius. Dauguma čia pateiktų veiksmažodžių šiandien aptariamai vadinamųjų dvejbinių linksnių ir jų išimčių vartojimo kontekste. Kaip matyti, veiksmažodžiai *paskelbti*, *pripažinti* žodyne pateikti su įnagininku. Norma iš esmės dar ir šiandien nėra nusistovėjusi – *pripažinti koku* ir *pripažinti kokį* laikoma lygiaverčiais variantais, o *paskelbti koku* laikoma šalutiniu variantu greta *paskelbti kokį* (KP2 S1: 85–86).

Atkirai minėtina, kad žodyne kaip lietuviški atitikmenys pateikti ir 27 dvižodžiai **veiksmažodžių formų junginiai**. Jų pagrindiniais dėmenimis dažniausiai eina veikiamieji ir neveikiamieji dalyviai, taip pat yra pusdalyvių, padalyvių. 16 tokių junginių pateikta su valdomaisiais priklausomaisiais dėmenimis (a; įvairūs linksniai), 11 – su šliejamaisiais dėmenimis (b; raiška įvairi):

a) *atleistas bausmę* (освобождён отъ наказанія, 59), *bylos paliestas* (прикосновенный къ дѣлу, 83), *draudžiamas įstatymais* (противозаконный, 88), *duotas privilegiją* (привилегированный, 82), *einant tuo* (на основании того, 59), *einąs pareigas* (заурядъ, 29), *kalėjime bekalėdamas* (во время тюремного заключенія, 12), *taipo pavestas* (по моему порученію, 75), *peginamas įstatymais* (опальный, 57), *neištokėjęs tokesnių* (недоимщикъ, 49), *neišsimokėjęs baudą*¹³ (неуплатившій штрафъ, 113), *peržengiąs sąmatą* (сверхсметный, 96), *sakomas žodžiu* (изустный, 32), *tarnybą einant* (по службѣ, 99), *tarnybą beeidamas* (по службѣ, 99), *vedybą sutraukomas* (бракоразводный, 6);

b) *įtartas nusigyvenęs* (заподозрѣнный въ банкротствѣ, 28), *miręs bevaikis* (безпотомственно умершій, 4), *neišsigalįs tokėti* (несостоятельный къ уплатѣ, 51), *netokąs rašyti* (неграмотный, 49), *porėdamas pasipelnu-*

¹³ Turėtų būti neiginio kilmininkas.

ti (св̄ корыстноу ыгльюу, 39), *paliktas nebaudžiamas* (освобожденъ отъ наказанія, 59), *praskirtas išvoien* (назначенный по совокупности, 101), *geikiamai neleidžiamas* (безъ надлежащего разрѣшенія, 45), *tariamias miręs* (мнимоумершій, 43), *teisėtai padarytas* (законно-состоявшійся, 26), *teisėtai įvykęs* (законно-состоявшійся, 26).

Veiksmažodžių formų junginiai terminų žodynuose dabar paprastai neteikiami, kaip atitikmenų jų gali prireikti nebent verčiamuosiuose žodynuose. Beje, tokios konstrukcijos kaip *atleistas bausmę, duotas privilegiją* dabar iš vartosenos jau bene pasitraukė, gyvos nebent sustabarėjusiuose junginiuose. J. Jablonskis tai vartojo, plg.: *Ir jis džiaugės savo kaltybę atleistas* J.Jabl., *Džiaugiasi kaip nusidėjėlis, sunkią nuodėmę atleistas* J.Jabl., *Ir šimtą duotas, (arklys) klumpa* J.Jabl., *Avį duotas, dar gaidžio geidžia* J.Jabl. (LKŽe).

Nagrinėjamame rankraštiname žodyne yra dar 56 **įvairūs lietuviški dvižodžiai junginiai**. Tarp jų išsiskiria grupelė junginių (23), pateiktų vienokiu ar kitokiu linksniu: *administraciniu keliu* (въ административном порядкѣ, 1), *dviem atvejam*¹⁴ (въ два приѣма, 85), *kito miesto* (иногородній, 33), *mano galvon* (на мой счетъ, 107), *tažo proto* (слабоумный, 98), *tažą metų* (малолѣтній, 42), *miškų ūkio* (лѣсохозяйственній, 42), *nenustatyto termino* (безсрочный, 4), *praprastais pagrindais* (на общемъ основаніи, 59), *pilnoje sudėtyje* (въ полномъ составѣ, 103), *sava valia* (самовольно, 94), *svečimoje žemėje* (на чужой землѣ, 119), *šiuo atsitikimu* (въ этомъ случаѣ, 99), *tam tarpiui* (временный, 12), *to tarpo* (временный, 12), *trečios eilės* (троюродный, 109), *tuo tarpi* (временный, 12), *vieno karto* (единовременный, 23), *vieno tėvo* (единокровный, 23), *vienos motinos* (единоутробный, 23), *vienu atveju* (въ одинъ приѣмъ, 85), *visam amžiui* (постоянно, 76). Tai konstrukcijos, kurių reikėjo teisės aktų ar kanceliarinėje kalboje. Panašių konstrukcijų buvo ir po trejeto dešimtmečių išėjusiam teisės terminų žodyne (TŽ), pvz.: *savo nuožiūra* (по личному усмотренію, 101), *savo pasirinkimu* (по собственному выбору, 117), *abipusiški sutikimu* (по обоюдному согласію, 168). Rankraštyje taip pat yra nemažai (18) prielinksnių junginių: *be atsiskaitymo* (безотчетный, 4), *be nuoovokos* (безсознательный, 4), *be ramatų* (неосновательный, 50), *be savininko* (безхозяйный, 4), *be šeimininko* (безхозяйный, 4), *be termino* (безсрочный, 4), *dėl neatsargumo* (по неосторожности, 50), *į skolą* (въ счетъ долга, 107), *iš dalies* (частью,

¹⁴ Matyt, apsirikta ir greta prie to paties rusiško atitikmens dar prirašyta ir *trimis atvejais*. Teikiama *въ одинъ приѣмъ, въ два приѣма – vienu atveju, dviem atvejais, trimis atvejais* (85). Greičiausiai praleistas rusiškas atitikmuo.

отчасти, 118), iš pasalaų (изъ засады, 28), iš teisės (по праву, 78), iš tiesų (въ дѣйствительности, 22), iš tikrųjų (въ дѣйствительности, 22), iš vieno (сплошной, 104), ligi gyvas (безсрочный, 4), ligi laiko (срочный, 104), ligi vieno (поголовно, 69), per argaules (посредствомъ обмана, 54). Čia galima pridurti ir pora junginių su dalelyte *ne*: *ne tarnybos* (внѣслужебный, 10), *ne teismo* (внѣсудебный, 10). Dar galima paminėti du būdvardžių junginius (*priešingas įstatymams* (противозаконный, 88), *vertas malonės* (заслуживающей снисхожденія, 29, 100)), vienąrieveiksmio junginį (*taip atitinkamai* (въ такой соразмѣрности, 102)) ir porą dvižodžių įvardžių (*tam tikras* (подлежащей, 71; соответствующей, 102), *tas pats* (тождественный, 109)).

Galiausiai išskirtinos dvižodės predikatinės, t. y. atitinkančios sakinį ar jo pamatą, konstrukcijos. Jų žodyne yra 8: *aš skolingas* (долгъ на мнѣ, 21), *yra patenkinamas* (подлежитъ удовлетворенію, 71), *yra sergimas* (находится подѣ стражею, 106), *yra suimtas* (находится подѣ стражею, 106), *kėsinosi ravogti* (покушался на кражу, 73), *pasikėsino ravogti* (покушался на кражу, 73), *terminas išėjo* (срокъ истекъ, 104), *terminas suėjo* (срокъ наступилъ, 104). Tokios konstrukcijos verčiamuosiuose žodynuose kartais teikiamos kaip vartojimo pavyzdžiai, bet terminų žodynams tai nebūdinga.

Kadangi žodynas yra rusų–lietuvių kalbų, tai lėmė dalies ne visai įprastų ar ne termininių lietuviškų konstrukcijų teikimą. Dėl kalbos savitumo kai kurių rusiškų veiksmažodžių, dalyvių, būdvardžių kartais nebuvo galima išversti gramatiškai atitinkamu vienu žodžiu, todėl prireikė dvižodžių junginių. Čia turimi omenyje tokie atvejai kaip *bausti mirtimi* (казнить, 35), *draudžiamas įstatymais* (противозаконный, 88), *kito miesto* (иногогородній, 33), *matuoti žetę* (межевать, 43), *nusukti bematuojant* (обмѣривать, 54), *peržengiąs sąmatą* (сверхсмѣтный, 96), *trečios eilės* (троюродный, 109) ir pan. Retkarčiais, net ir kai buvo galima pasidaryti vieną žodį, buvo pasirinktas junginys, pavyzdžiui, užuot rašius *bešeimininkis, savavališkai, vienpatotis* teikta *be šeimininko* (безхозяинный, 4), *sava valia* (самовольно, 94), *vienos motinos* (единоутробный, 23). Tž šiais atvejais rašytas vienas žodis. Apskritai maždaug tik pusės ne daiktavardinių lietuviškų junginių rusiški atitikmenys taip pat yra dvižodžiai, o kitų atitikmenų dėmenų skaičius nesutampa – rusiški atitikmenys yra arba vienažodžiai, arba sudaryti iš trijų ar daugiau dėmenų (pvz., *įdrausti turtą* (налагать запрещеніе на имущество, 28), *paakinti jį* (обратить его вниманіе, 9), *palikti nepatenkinant* (оставить безъ послѣдствій, 76), *prisisavinti teisę* (присвоивать себѣ право, 84), *paskirtas išvien* (назначенный по совокупности, 101)).

IŠVADOS

1. Rankraštinis rusų–lietuvių kalbų *Teisės terminų ir kitų reikalingų teisams žodžių žodynėlio projektas* (1920 m.) yra moksliskai įdomus teisės terminijos ir terminografijos istorijos objektas. Kaip rusiškų terminų ar šiaip žodžių ir jų junginių atitikmenys žodyne pateikti 1816 lietuviškų dvižodžių junginių. Paprastai tai teisės terminai ar to meto teisės kalboje buvę reikalingi žodžių junginiai. 88 lietuviški junginiai yra pakartoti skirtinguose žodyno straipsniuose, todėl tikrasis junginių skaičius yra 1723.

2. Kaip ir galima būtų tikėtis iš terminų žodyno, daugiausia jame pateikta daiktavardinių junginių (1416). Pagal formos kriterijų daugumos jų terminiškumas neabejotinas. Analizė parodė, kad šių terminų pagrindiniu dėmeniu eina apie 600, o šalutiniu dėmeniu – apie 800 žodžių. Daugiausia rūšinių dėmenų turi gimininiai terminai *raštas (-ai)*, *teisė (-ės)*, *mokesnis (-iai)*. Kaip rūšiniai dėmenys dažniausiai vartojami žodžiai *bylos (-ų)*, *teismo*, *teisės (-ių)*. Palyginus žodyno terminų pagrindinių ir šalutinių dėmenų dažnumą matyti atvirktinis proporcingumas: terminai su tris ir daugiau kartų pasikartojančiais pagrindiniais dėmenimis sudaro 59 %, o terminai su tokiais šalutiniais dėmenimis – 44 %, atitinkamai terminų su nepasikartojančiais ar pasikartojančiais vos porą kartų pagrindiniais dėmenimis yra 41 %, o su tokiais šalutiniais dėmenimis – 56 %. Gausesnė šalutinių dėmenų įvairovė greičiausiai lemia didesnės šių dėmenų raiškos galimybės. Be to, dvižodžių terminų sinonimai paprastai skiriasi kaip tik šalutiniais, o ne pagrindiniais dėmenimis.

3. Daugiausia dvižodžių lietuviškų terminų yra su valdomuoju pažyminiu (757). Būdingiausias kilmininko valdymas (713 junginių), kiti linksniai reti, iš jų bent kiek išsiskiria įnagininkas (16 junginių). Terminų su derinamuoju pažyminiu žodyne kiek mažiau (624). Junginiai su dalyviais ir būdvardžiais daryti maždaug vienodu dažnumu (vienų ir kitų yra daugiau kaip po 300). Dažniausi įvardžiutiniai neveikiamieji dalyviai ir būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė*. Šliejamąjį pažyminį turintys terminai visai negausūs (35), tai paprastai junginiai su veiksmažodžio bendratimi ar prieveiksniu.

4. Žodyne palyginti nemažą grupę sudaro ne daiktavardiniai junginiai (307). Dabar tokie junginiai paprastai nepriskiriami prie terminų, nors apskritai jų terminologinis pobūdis gali būti juntamas. Daugiausia teikiami veiksmažodžių ir jų formų junginiai. Esama netikslingo duomenų kartoji-mo – rašomas ir veiksmažodžio junginys, ir jo transformacija su veiksmažodžio abstraktu. Daugumos junginių pamatą sudaro tranzityviniai veiksmažodžiai (teikiami su valdomu galininku). Pasitaiko šiandien neįprastų konstrukcijų.

LITERATŪRA

- ALTŽ: Armalytė O., Pažūsis L. *Anglų–lietuvių kalbų teisės žodynas*, Vilnius: Alma littera, 1998.
- Ambrasas V. 2006: *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- DLKG² 1996: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Redaktorius V. Ambrasas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Eurovoc: Daugiakalbis Europos Sąjungos tezaurus „Eurovoc“ (internetinis leidimas; <http://eurovoc.europa.eu>).
- KP2 S1: *Kalbos patarimai 2. Sintaksė 1. Linksnių vartojimas*. Sudarė R. Miliūnaitė, Vilnius, 2003.
- Labutis V. 1994: *Lietuvių kalbos sintaksė 1*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LKG I: *Lietuvių kalbos gramatika 1*. Vyr. redaktorius K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.
- LKŽe: *Lietuvių kalbos žodynas* (internetinis leidimas; <http://www.lkz.lt>), Vilnius, 2005.
- Sirtautas V., Grenda Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslas.
- Šukys J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*, Kaunas: Šviesa.
- TŽ: *Teisinių terminų žodynas*. Sudarė A. Žiurlys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- Umbrasas A. 2011: Rankraščinio teisės terminų žodyno (1920 m.) sandara. – *Terminologija* 18, 109–141.
- Umbrasas A. 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais: pagrindinių kodeksų terminai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Umbrasas A. 2008: Lietuvių teisės terminografija: nuo rankraščių iki duomenų bazių. – *Specialybės kalba: terminija ir studijos*, Vilnius, 100–109.

LITHUANIAN TWO-WORD TERMS FROM THE MANUSCRIPT DICTIONARY OF LAW TERMS (1920)

The Russian–Lithuanian manuscript *Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynėlio projektas* (Draft dictionary of law terms and other words necessary in court) prepared at the Ministry of Justice in 1919–1920 is a scientifically interesting object of terminology and terminography history. This article analyses two-word Lithuanian equivalents of Russian terms and other words and their combinations presented in this unpublished dictionary. There are 1723 different Lithuanian two-word combinations in this dictionary. Usually they are terms of law or word combinations which were used in the language of law at that time (not treated as terms anymore).

As could be expected from the dictionary of terms the majority of word combinations presented are nominal combinations (1416). The majority of them have the form of a term. Research showed that about 600 words represent the main element of a term and about 800 words are the subordinate element. The generic terms *raštas* (document), *teisė* (law, right) and *mokesnis* (tax, payment, charge) in singular as well as in plural form have the largest number of specific elements. The most frequent specific elements are the words *byla* (case), *teismas* (court), and *teisė* (law, right) in genitive and in singular or in plural. Comparison of the frequency of the main and subordinate elements of terms shows an inverse proportionality: terms with main elements which are presented in the dictionary three or more times comprise 59 % and terms with such subordinate elements – 44 %, respectively there is 41 % of terms with the main element which occurs once or twice and 56 % of terms with such subordinate element. It is quite probable that the wider variety of subordinate elements is predetermined by the wider possibilities of expression of these elements. In addition, synonymous two-word terms usually differ in the subordinate but not the main element.

More than half of the two-word terms have the attribute not in concord (757). The most common occurrence is the government relation between the main element and

the subordinate element in the genitive (713 word-combinations). Other cases are rare, only the instrumental is slightly more common (16 word-combinations). Terms with attribute in concord are less common than terms with attribute not in concord (624 word-combinations). There is approximately the same number of combinations with participles and adjectives (more than 300 of both). The most frequent of them respectively are pronominal passive participles and adjectives with the suffix *-inis*. Word-combinations where the main and the subordinate elements are linked using adjunction – usually combinations with the infinitive of a verb or the adverb – are rare (35).

Quite a few Lithuanian word-combinations in this dictionary are not nominal. At present such phrases are not treated as terms, though in general their terminological character is noticeable. Among them combinations of verbs and their forms are most frequent. There are cases of inexpedient repetition of the data when word-combinations with a verb and with a noun made from the same verb are both presented in the dictionary. Transitive verbs (with accusative) are present in the majority of combinations with verbs. Some constructions presented in the dictionary today would be viewed as unusual.

Gauta 2012-11-19

Alvydas Umbrasas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas alvydas@lki.lt